

Коцюбовська Г.А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
Національна металургійна академія України*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЗВ ІСТОТ У «МИСЛИВСЬКИХ УСМІШКАХ» ОСТАПА ВИШНІ

У творах Остапа Вишні продуктивністю відзначаються назви осіб із переносним значенням, які мають позитивну або негативну оцінку. Серед способів творення оцінного значення в найменуваннях осіб чільне місце посідає метафоричне перенесення найменувань, що пов'язане з номінативними одиницями, представленими багатозначними словами, які в прямому значенні перебувають поза сферою оцінності, а в переносному наділяються яскравим оцінним забарвленням, напр.: *серденько* – 1. «частина тіла»; 2. «лагідна назва людини»: *Дякую тобі, моє серденько, за таку твою увагу до мене.* (с. 175) (тут і далі цитуємо за виданням: Вишня Остап Мисливські усмішки / Вишня Остап Вишневі усмішки. Усмішки, фейлетони, нариси. – Одеса: Маяк, 1983. – 271 с.)

У мові художньої літератури взагалі і в «Мисливських усмішках» зокрема відбивається закріплена мовною практикою звичка людини до порівняння, зіставлення предметів живої природи між собою за подібністю (перенесення характеристики людини на тварину), перенесення характеристик з особи на неособу, крім того, проступає відтінок оціночності, зумовлений вибором тієї чи іншої лексеми: *...це запеклий кнур-індивідуаліст, старий досвідчений кнуряка...розганяє кнурців-парубків, усі його рушниками перев'язують, він сидить хрокає й чавкає, як колись пан-поміщик на весіллі у своїх кріпаків, і йому, як і колишньому кнурові-поміщикові, належить право «першої ночі»* (с. 198).

У семантичній структурі багатозначного слова метафоричні відношення виступають найтипівішими. Частина метафоричних перенесень закріплена в мовній системі як постійна оцінна номінація особи, фіксується в лексикографічних джерелах як узуальна, інгерентна оцінність: *Лось ще зветься сохатим* (с. 185), *Дикі кнурці-одинці, що зветься ще за свої велечезні страшні ікла – сікачами, вигодовуються на справжнє страховидло, сильне та люте* (с. 198). Іншу групу становлять лексеми з оказіональною, адгерентною оцінністю, семантична вмотивованість такої метафори

базується на одній або кількох ознаках первинного значення й через них пов'язана зі змістом лексеми. У «Мисливських усмішках» маємо яскраві приклади індивідуально-авторських метафоричних вживань у межах одного твору: *Що ти хочеш, щоб я з гончаками у комісійній крамниці чорнобурку полював?! Добра буде й рудобурка!* (с. 133), *Покотила горжетка через яр, і ви бачите, як майнула біла китичка на її хвості у ліщині по той бік яру* (с. 135). Послідовне вживання метафоричних назв на позначення лисиці створює виразний гумористичний колорит.

Індивідуальне вживання назви істоти в переносному значенні пов'язане з використанням її для відтворення внутрішніх якостей істоти, для підкреслення подібності предметів, явищ, ознак, істот: *...час не рисаками їздить, а волами, та такими ж ледачими* (с. 161); *Не короти, а жеребці!* (с. 234). Семантика іменника на позначення істоти може обігруватися письменником, коли він одночасно вживає його в прямому значенні й традиційному переносному значенні: *Але в цей час ви встигнете помітити в нього різки й борідку, коли він (цап) не поголиться. А є й взагалі цапи без бороди і без різок!* (с. 170). Іменник цап позначає одночасно представника тваринного світу і натякає на людські риси.

Індивідуально-авторською манерою позначене нетрадиційне вживання іменників-назв осіб для позначення представників тваринного світу: *спокусниця* (с. 183), *перелюбець* (с. 183), *коханець* (с. 183), *молодиця* (с. 183) (про птахів). Таке їх вживання надає мові твору яскравості, виразності, образності, емоційності: *Переляканий коханець зривається, б'є головою в сітку й заплутується. – Ага, парубче, – посміхається дід Махтей, виплутуючи сіренького переляканого птаха з сітки. – А будеш до чужих молодниць, захекавшись, бігати?* (с. 183).

У мові твору вираження думки невіддільне від вираження почуття, тому іменники-назви істот виражають і такі поняття, які мають відношення не до реальної дійсності, а до емоційної сфери. Наприклад, у словах *блондинка*, *бідолаха*, *вилюдок* емоція заступає предмет, і під цими словами ми розуміємо не стільки предмет (у нашому випадку особу), скільки властиві цьому предмету об'єктивні або приписувані йому якості: *...яким крик бугая на болоті бринить в їхніх вухах, як козловське распрон'яніссіме ля в серці тихомрійної блондинки* (с. 125). Оцінка виступає на перший

план у значенні слова, набуваючи провідної ролі, і слово функціонує як слово саме тому, що воно має оцінне значення.

Метонімізовані назви осіб становлять групу слів, яку можна подати у вигляді певної моделі творення назв осіб залежно від переосмислення лексичного значення твірної основи. Так, у розвитку семантичної структури слова метонімія виступає засобом її розширення або звуження. Розширенню семантичної структури сприяє перехід власної назви в загальну. На основі цього можна виділити модель творення назв осіб метонімізацією від власної назви до апелятивної назви особи: *ірод* (с. 269), *бандера* (с. 265), *гітлерюгенд* (с. 265). Звуження лексичного значення відбувається внаслідок спрощення семантичної структури слова, що зменшує можливості синтагматичної сполучуваності лексеми: ... *тоді не буде чим деяким англійським лордам принаджувати польсько-шляхетних жовнірів генералів Андерса, Бур-Комаровського та інших арцишевських рачкевичів* (с. 264). Такі лексеми виражають емоційно-раціональну, як правило, негативну оцінку, у якій логічно поєднуються раціональні висновки про предмет висловлення й емоційно-оцінна характеристика цих висновків суб'єктом оцінки. Створенню яскравого гумористичного ефекту сприяє одночасне вживання Остапом Вишнею іменників-назв істот з метонімічним і прямим значенням: *От, приміром, іде полем заклопотаний голова артілі. Голова в голови розколюється од думок різних* (с. 179).

У текстах вживаються нероздільні сполуки (словосполучення) із переносним значенням, які мають негативну спрямованість, наприклад: *«Ну, ясно, що промажеш, коли вас нечиста сила в бомбосховище поперла!»* (с. 130); *«Ах, сукин кот, і б'є ж!»* (с. 179).

У контексті твору використання деяких одиниць створює тонкий гумористичний ефект, передає іронічний зміст. У «Мисливських усмішках» натрапляємо на використання для цього Остапом Вишнею фразеологічних одиниць, до складу яких входять іменники-назви істот: *Молочка?! «Не видоїли бичка!» – відповідає Максимиха* (с. 169); *Гав тут ловити не можна!* (с. 171), *Скрізь пани горять, а наш же як: у бога теля з'їв, чи як?* (с. 250). Жанровими особливостями, бажанням письменника якомога краще наблизитися до реального відтворення дійсності обумовлене графічне оформлення назв істот: *сссетер* (с. 148), *сссобака* (с. 148), *цициуценята* (с. 148), *тов. С.* (с. 142). Для досягнення поставленої мети вживаються Остапом Вишнею варваризми та іншомовні

запозичення на позначення назв істот: *Ну, яка це дендя (хазяйка трохи знала по-англійськи) півлітри карасини випила? (с. 205), Яка ж радість, що у вас в руках справжній Columbus (Колімбуc), 75 сантиметрів завдовжки, крило в нього 38 сантиметрів, а хвіст – 6 сантиметрів (с. 212).*

У творах Остапа Вишні використання іменників назв істот спостерігається як в прямому, так і в переносному, індивідуально-авторському значенні, що сприяє створенню оцінного, емоційного тону мовлення, додаючи до основного значення зменшеності відтінки ніжності, симпатії. Уміле їх використання робить мову багатогою, різнобарвною, емоційно насиченою. Ці лексеми служать засобом вираження авторського ставлення до зображуваного, допомагають письменникові створити необхідний гумористичний, іронічний, сатиричний ефект.

Приблуда Л.М.

асистент,

Національний університет харчових технологій

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

Термін «метафора» належить до найдавніших стилістичних понять. Її вважають універсальним способом людського мислення, засобом вербалізації світу. Так, М.Й. Волощак та О.А. Сербенська зазначають, що сьогодні метафору розглядають не тільки як важливий стилістичний засіб, художній прийом, що виконує орнаментально-художню функцію, а й як універсальний спосіб мислення, один із засобів організації пізнання світу в усіх сферах діяльності [8, с. 137].

Метафора – один із засобів вторинної номінації, суть якої полягає в уживанні слова, що позначає певний предмет (явище, дію, ознаку) для номінації іншого предмета на основі подібності, яка впливає з їхнього порівняння, зіставлення за асоціацією [9, с. 177]. Вона стала об'єктом наукових пошуків ще в античності. Давньогрецький філософ і вчений Аристотель визначив метафору як вид особливого тропа, описавши її як спосіб переосмислення значення слова на основі подібності [1]. Аристотель зазначав, що